

Горбачевський В.Я., доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридично-психологічного
факультету НАВС

Підстави застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні

Примусові заходи медичного характеру являють собою систему лікувальних, медично-профілактичних та медично-реабілітаційних заходів, що здійснюються у спеціальних лікувальних закладах психіатричного профілю і застосовуються до чітко визначеної категорії осіб виключно судом відповідно до закону. Суб'єктами застосування таких заходів є фізичні особи, що досягли віку кримінально-правового впливу, але стан їхнього психічного здоров'я не дозволяє застосувати заходи кримінального покарання.

Вид примусового заходу медичного характеру, що призначається судом, залежить від характеру та тяжкості психічного захворювання особи, тяжкості вчиненого діяння з урахуванням ступеня небезпечності психічного хворого для оточуючих, що й визначає ступінь суспільної небезпечності особи до якої можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

У ст. 93 Кримінального кодексу України визначено три категорії осіб:

- тих що вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності;
- тих які вчинили кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;
- тих хто вчинив кримінальне правопорушення - злочин або кримінальний проступок у стані осудності, але до постановлення вироку або після його постановлення судом під час виконання покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Застосування покарання до таких осіб не відповідає каральній меті та меті виправлення засуджених. Покарання до таких осіб може бути застосоване лише у випадку, коли особа одужала і її психічний стан дає можливість брати участь у досудовому розслідуванні чи судовому розгляді кримінального провадження, а також свідомо відбувати призначене судом покарання. Основною метою застосування примусових заходів медичного характеру є захист суспільства від небезпечних посягань психічно хворих людей.

Відповідно до ст. 92 КК примусовими заходами медичного характеру є: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги; 2) поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК, у спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Право застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли після

вчинення злочину на душевну хворобу, яка виключає кримінальне покарання, належить лише суду першої інстанції (п.21 ст.3 КПК).

За рішенням суду застосовуються такі примусові заходи медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Примусовість цих заходів полягає в тому, що вони застосовуються незалежно від бажання хворого, його законних представників та близьких родичів.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються тільки в разі доведеності в ході судового розгляду кримінального провадження, що саме ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення у стані осудності, але в ході досудового розслідування кримінального провадження чи під час судового розгляду (до постановлення вироку) захворіла на психічну хворобу.

Якщо особа після закінчення судового розгляду кримінального провадження і постановлення вироку під час відбування призначеного судом покарання захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, то перед судом постає питання щодо необхідності призначення їй примусових заходів медичного характеру для лікування.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється тільки за умови встановлення органами досудового розслідування чи судом достатніх підстав вважати, що:

- особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;
- особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Встановлення таких підстав після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування обумовлює вимогу до слідчого, прокурора винести відповідну постанову про зміну порядку досудового розслідування та продовження його у відповідності до положень глави 39 КПК України.

Даючи кримінально-правову оцінку суспільно небезпечному діянню, що вчинене особою у стані неосудності, слідчий, прокурор під час досудового розслідування, а суд - під час судового розгляду повинні обґрунтувати свої рішення лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються до певної особи лише у випадку, якщо будуть встановлені дані, що вказують на суспільну небезпечність цієї особи на час прийняття судом рішення про застосування таких заходів.

Суспільна небезпечність неосудної особи може бути втрачена до початку судового розгляду з причин одужання та покращання її психічного стану, або різким погіршенням стану здоров'я і втратою здатності хворої особи до будь-яких дій; у зв'язку зі зміною юридичного критерію, зокрема декриміналізацією вчиненого суспільно небезпечного діяння на період проведення досудового розслідування чи судового розгляду.

Законодавство передбачає можливість застосування судом не лише примусових заходів медичного характеру, що пов'язуються із встановленням у певної особи вад психічного здоров'я, а й примусового лікування. Примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Підтвердження наявності в особи певної хвороби є відповідний медичний висновок. Таке примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі чи у спеціальних лікувальних закладах у разі призначення винній особі інших покарань.

Небезпеку для здоров'я інших осіб становлять хвороби, перелік яких затверджений «Основами законодавства України про охорону здоров'я», а саме туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепра, хронічний алкоголізм, наркоманія.